

után Coppetbe vonul vissza s itt is folytatja élénk társadalmi életét. Írókat és művészeket lát kastélyában vendégül. Németországi új ismerősei közül felkeresik Coppet-ben — többek között — Winckelmann, Oehlenschläger, Friedrich Schlegel és August Wilhelm Schlegel. Utóbbi társaságában 1805-ben Olaszországba utazik. Két évre rá megírja *Corinne*-t.

Corinne: rejtélybe burkolt olasz költőnő és Oswald, akit szeret: az a bizonyos világfájdalmában külföldre utazó skót nemes. Oswald, Nelvil grófja, Benjamin Constant nem ⁹u jellegzetes vonását viseli. Corinne és Oswald beutazza Olaszországot — ezeregy sétának lehetne nevezni történetüket — s a szerelem nem egyetlen és irigy látogatója leiküknek, hanem bevonulnak oda a könyvek és szépművészetek, a múzeumok és Itália természeti szépségei; színak és világítások s a népfajoknak megértései, széles, nagy látókör, a világ új távlata: mindezt Corinne adja egy skót katonatisztnak, kit e nemes emóciók az új nőhöz exaltáltan vonzanak. A vége: halál, hiszen tiszta romantikában tartunk. Stäelné regénye tehát még mindig a szenvedélyt mondja el és halálra zúzódsát a társadalmi fel-fogásokon. De ezúttal háttere csodásan megmélyült: Corinne-t Itália veszi körül és Corinne megnyilatkoztatja Itáliát. A másféle faj meglátása s a neki szánt igazságszolgáltatás: már kiemeli a nemzetiségi korlátokból a párisi szalonokban nevelt írónőt.

Corinne-t De l'Allemagne-tól Stäelné legdrámaibb életkora választja el: Coppet-ban halálosan összevesz Benjamin Constant-nal és most, negyvenedik évén felül, huszonhárom éves fiatalemberbe szeret és vele házasságra lép. John Rocca maga a testet öltött romantika. Spanyolországból jön, hol halálra sebeztek; oly keskeny a feje, »hogy nem érti az ember, miképpen férhetett el rajta annyi seb«, »e legszebb fejen, mely valaha létezett«; mindenki, ki csak megközelíti Roccá-t, »szeretni kényszerült lelke ártatlanságáért és természete nagyszabású őszinteségeért.« — Házasságuk zavartalan, boldog volt.

De l'Allemagne, mely, mint említettük, csak 1813-ban jelenhetett meg, madame de Stäel fő életműve volt és halhatatlanságát viszi biztos szárnyakon. A lehiggadt és kiforrt író megmélyült nyelven tár elénk közvetlen és gyakran lényegig ható meglátásokat. Ez már nemcsak a briliáns párisi causerie, melyet főképp *Corinne* előtt szeretett és tudott papírra rögzíteni. A németektől Stäelné már a maga bőrére is tanult és felépít egy hatalmasan szerkesztett, munkás és kiterjedt tanulmányt kora Németországról négy kötetben, melybe a német felfogást, karaktert, erkölcsöt, életmódot, kultúrintézményeket, irodalmat, művészetet, filozófiát, vallást és lelki dispositiókat eme sorrendben feleleli. Az első kötet első fejezetében (4. o.) Stäelné ezt mondja: »Az intellektuális Németországról majdnem nincs tudomása Franciaországnak; igen kevés íróember közülünk foglalkozott vele. Igaz ugyan, hogy jóval számosabbak azok, kik róla ítéletet mondanak. Ez a kellemetes könnyedség, mely megszólaltatja az embert arról, amit nem ismer, lehet előkelő, ha az ember beszélget, de nem az, hogyha fr, A németeknek megvan az a hibájuk, hogy sokszor elmondják azt, ami csak könyvbe illik. A franciáké gyakran az, hogy könyvbe írják, ami tisztára csak beszélgetésbe való; és mi, franciák, annyira kimerítettük a felületet, hogy még a kellem, sőt a változatosság kedvéért is, illenék, azt hiszem, egy kis. elmélyedéssel megpróbálkoznunk.« — így mondja el Stäelné a maga kora francia-németjelről e találó kis ítéletet, ily kevéssé nagyképpen, ahogy azt csak a francia elme teheti s lényegére nézve mégis oly komolyan, ahogy azt már a német kultúra követelte ki tőle. Száznegy esztendő telt el azóta, de Stäelné szavai a mai viszonyokat is mélyen jellemzik.

Madame de Stäel, 1766-1814.

Írta: Dénes Zsófia.

(Befejezés.)

18024ől következnek regényei:

Delphine, egy fiatal özvegy szerelmi regénye, kit a társadalom előítéletei választanak el kedvesétől. Irodalmi szempontból — bár *Delphine*-t megjelenésekor Franciaországban mindenki elolvasta — e regény sok gáncs alá esik: nyelve nem tiszta francia nyelv, az akkor divó nyelvjárás szólal meg benne és kész kifejezésekkel takarja el a frissen érzett közvetlenül látottat. Személyei elveket szolgálják s a cselekmény mesterségesen illeszkedik be. Az írónő, kiforratlanul, pályája első korszakában tart. És végül mégis elfelejti *Delphine* minden irodalmi hiányosságát: elragad benne a szenvedély, mellyel Stäelné a szenvedélyt írta meg. *Delphine* már a különb társadalmat szomjazó egyén, kit a konzervatív rend a maga álerkölcseivel, szűk törvényeivel s előítéleteivel: bilincsbe ver és szabadságától foszt meg. Vergődik benne, szenved tőle, végül is belehal.

Delphine — Stäelné néhány politikai intrikáját meg-tetézve — annyira kihívta az első konzul haragját, hogy a hazájába visszatért írónőnél egy este, Maffriers-ben, rendőrtiszt jelentkezik és átadja a száműzetési parancsot. Benjamin Constant-nal ekkor Metzbe, Weimarba, Berlinbe utazik, az-

Az, a l a p o s németek természetesen azt találták, hogy Stäelné könyve sok tekintetben nem eléggé alapos. Ami hiszen átutazó embernél csak nagyon is érthető. Természetes, hogy személyes impressziókat ad le, nem pedig objektív, vaszerkezetű munkát. De az elfogulatlan, pártközi szemlélő két lényeges dolgot szögezhet le: először is azt, hogy Stäelné impressziói ösztönszerűen elfogták a közérdekű lényegét, másodsor is azt, hogy sokkal becsülőbb és becsületesebb hangon ír egy hazájával háborúba kevert népfajnál, mint teszik azt a francia fajtáról és kultúráról a Stäelné írását f e l ü l b í r á l l ó németek. Német sovinizmus ütközik ki kritikáikból, míg Stäelné minden sorában emberi magaslaton tud lebegni valamennyi faji és politikai korlát felett. Így van Stäelnének abszolút igaza az emberiség s az utókor ítélőszéke előtt.

Szép, eleven és megkapó részletei könyvének, mikor az ember nagyírókat ismerteti, kiket a fejedelemség! udvaroknál sorban megismer. Schillerrel való találkozása mily jellemző mindkettőjükre. Érdemes fellapozni ezt a jelenetet. De Goethe-ről — nagy imádatáról — hadd szólaltassuk itt néhány szóban meg. Mert megérdemli Stäelné azt az igazságszolgáltatást, hogy ő jelené jelentőségeit biztos pillantással ismerte fel. Az utókorok eltávolodását viszi már ítéleteibe s ez okosságának és élő megérzésének egyaránt jele.

— Klopstock eltéved az eszményítésben, Goethe nem veszíti el soha a talajt, amellet, hogy a legfenségesebb felfogásokat éri el. Szellemében oly erő rejlik, melyet az érzékenység' nem gyengített le. Goethe képviselhetné az egész német irodalmat, nem mintha volnának feléje kerekedett írók bármely tekintetben, de ezenfelül egymagában egyesíti mindazt, ami megkülönbözteti a német szellemet és senki sem oly figyelemreméltó, mint ő, az elképzelés egy bizonyos fajánál fogva, melyből olaszok, angolok és franciák nem kérhetnek semmiféle részt. — Ha az ember beszéltetheti Goethe-t, csodálatra ragad; ékesszólását gondolatok táplálják; tréfálkozása telítve kellemmel és bölcsességgel; elképzelését a külső dolgok ütik meg, mint a régieknél a művészeket; ennek dacára okosságát csak túlságosan a mai idők érelik. Mi sem zavarja ezse erejét s még természetének visszásságai is, a rosszkedv, a megzavartság, a kényszeredettség, úgy vonulnak el, mint felhők ama hegynek lábánál, melynek tején langesze helyezkedik el... (Diderot-t hasonlították, mondja, Goethé-hez) de míg Diderot szelleme járma alá került, addig Goethe uralja tehetségét is; Diderot modoros, olyannyira célozza a sikert; Goethében az ember a siker megvetését pillantja meg oly fokig, hogy ez egyrészt különös módon tetszik is, másrészt azonban türelmetlenné teszi az embert, miért mulasztja el olyannyira a sikerrel való törődést... Goethe inkább válna keserűvé, mint édessé, de ami mindenekfelett: természetes. És e tulajdonság nélkül mi lehet egy emberben, ami érdekel? (II. köt. I. fejt. 2-4.)

Így számol be D e l' A 1 1 e m a g n e a napóleoni kor minden német jelességéről. Mindaz, amivel Victor C o u s i n ragyogó előadásaiban vagy utóbb R o m a i n R o l l a n d nagy-szerű Jean Christiope-jában igazolni akarta Németországot, a német g o n d o l a t töretlen idealizmusában ; már letett emlékkő Stäelné könyvében.

Ezután a könyv után többet nem emelkedik madame de Stäel életvonala. Visszatér Franciaországba, Napóleont védi, mikor száműzték Elba szigetére, de tüstént ellene fordul a Száz Nap alatt. Még izgatja a politika XVIII. Lajos korában, megír Tíz év száműzetést és tanulmányt a F r a n c i a f o r r a d a l o m r ó l, de ezt a művét már nem nem fejezheti be. Gyönyörű gondolatokat pendít meg benne és dicsóíti életének nagy szerelmeit: édesapját, a szabadságot s az igazságosságot. Ezekért darabokra törte életét.

1817-ben, július 14-én, meghalt Parisban.

Lamartine, ki akkor még egész fiatal és ismeretlen volt, iátni akarta madame de Stäelt. C o r i n n e-nal kezében leült egy fa alá az utón, melyen Stäelnének; el kellett haladnia. Egész nap várta s már ráeseteledett. Egyszerre porfelhőben hintó jelenik meg. A hintóban ketten ülnek. — Egyikük a leg-angyalibb arc volt, mely valaha besugározta költő szemeit. A másik látomásnak kissé nehézkes, kissé túlszínes, kissé férfias volt, de nagy fekete szemei a szépség lángjától fénylettek és hévvel beszélt oly mozdulatokkal, melyek csak az erős gondolatokat kísérik. Felemelkedett a hintóban, mintha beszéd közben ki akarna ugorni. Rosszul göndörített fürtjeit zilálta a szél. Egy füzfa-ágot tartott kezében s a júniusi nap ellen úgy tartotta, mint a legyezőt. —

Így látta maga előtt elhaladni Lamartine, egy országút porfelhőjében, a női szépséget és a női gondolatot: madame de Récamiert és madame de Stäelt...